

“ควายไล่ทุ่งทะเลน้อย” วิถีควาย...วิถีคนที่เปลี่ยนไป¹

“Buffalo Chased Field at Thale Noi”

A Changeable of Human and Buffalo's Way of Life

สุภาวดี ธรรมรัตน์², เจตน์สุภะภู³ สังข์พันธ์³, เก็ดถวา บุญปรากฏ⁴, ชุติมา หวังเบญญะหมัด⁵,
รัชดา ธรรมเจริญ⁶ และนันทรัฐ สุริโย⁷

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงวิถีควายที่ได้รับผลกระทบจากโครงสร้างทางการผลิตทางการเกษตรที่มีขนาดใหญ่ขึ้น จากการศึกษาพบว่า ในพื้นที่ทะเลน้อย จังหวัดพัทลุงนิยมเลี้ยงควาย สืบทอดติดต่อกันมา 3-4ชั่วอายุคน เป็นเวลานานร่วม 100 กว่าปี ไว้เป็นแรงงานในการผลิตทางการเกษตรแบบยังชีพ โดยใช้ไถนา เวียนนา นวดข้าว และปล่อยไล่ทุ่งหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร แต่ปัจจุบันวิถีการผลิตได้เปลี่ยนจากการยังชีพมาสู่การผลิตที่เข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม จึงต้องมีการขยายระบบการผลิตทางการเกษตรให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เกษตรกรจึงต้องหาเครื่องทุ่นแรงหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น ผู้คนหันมาใช้เครื่องจักรในระบบการผลิต จึงทำให้ควายถูกกีดกันออกจากผืนนาและผลักดันให้เข้าสู่ระบบตลาด มีการคัดเลือกสายพันธุ์ เลี้ยงควายตัวผู้ไว้ขาย คัดเลือกเฉพาะพ่อพันธุ์ที่ดีไว้ ผสมพันธุ์และคุมฝูง 1 ตัว ชายควายตัวเมียและควายแก่ที่ปลดระวาง ทำให้ทั้งควายและคนมีวิถีที่เปลี่ยนไปจากที่ควายเคยมีหน้าที่สำคัญในระบบเกษตร ได้ถูกเปลี่ยนบทบาทเป็นเพียงการเสริมรายได้ในครัวเรือนจากการขายเพื่อใช้เนื้อเป็นอาหารเท่านั้น

คำสำคัญ: ควายไล่ทุ่งทะเลน้อย วิถีควายที่เปลี่ยนไป การผลิตแบบยังชีพ การผลิตในระบบตลาด

¹ เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองในภาวะความขาดแคลนของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา”

² นักวิจัยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 ประเทศไทย

³ นักวิจัยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 ประเทศไทย

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 ประเทศไทย

⁵ ดร., อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 ประเทศไทย

⁶ ดร., อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 ประเทศไทย

⁷ นักวิจัยอิสระ บ้านเลขที่ 75/14 ถนนทุ่งรี ตำบลคองหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 ประเทศไทย

Abstract

This article aimed to study the way of the buffalo's life that have been affected from the larger-scale of agricultural production. The study found that in Thale Noi, Patthalung Province favored to breed buffaloes for third & fourth generation in a long time 100 years. By using as labor in subsistence agricultural production for tilling land and thresh rice and releasing to chase field after the harvest of agricultural products. But the current way of production has shifted from subsistence production to industrial system. Therefore, the extendibility of agricultural production to be larger, farmers had to find energy-saving machine or modern technology for achieving greater productivity. As people used the machine in a production made the buffalo was kept from farmland and then pushed them into the marketplace. Moreover, they selected strains only good breeder for reproduction and herder, bred buffalo bull for sale, and sold female and elder buffaloes. These made human and buffalo's life were changed from important role in agriculture to only supplement household income from selling meat.

Keywords: Buffalo Chased Field, Thale Noi, Subsistence Agriculture

บทนำ

ในอดีตเกษตรกรในพื้นที่ทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง โครงสร้างทางการผลิตเป็นโครงสร้างขนาดเล็ก ผู้คนในช่วงสมัยนั้นจึงนิยมเลี้ยงควาย สืบทอดติดต่อกันมา 3-4ชั่วอายุคน เป็นเวลานานร่วม 100 กว่าปี ไว้เป็นแรงงานในการผลิตทางการเกษตรแบบยังชีพ เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น การผลิตข้าวจึงใช้แรงงานควายและแรงงานคน ไถนา เวียนนา นวดข้าว และปล่อยไล่ทุ่งหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร

ควายในป่าพรุแถบรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาประกอบด้วย ตำบลนางตุง ตำบลทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ตำบลบ้านขาว อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และ ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ประมาณ 100 คอก เกือบ 5,000 ตัว เป็นควายเลี้ยงปล่อยแบบเข้าไป-เย็นกลับอาศัย และหากินอยู่ในป่าพรุ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย และในทะเลสาบสงขลาตอนบน ทำให้ผู้คนเข้าใจว่าควายแถบนี้เป็นควายน้ำ และเรียกว่าควายทะเล แต่ความจริงแล้วเป็นควายที่เลี้ยงทั่วไปและปล่อยไล่ทุ่ง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากควายเหล่านี้จึงพยายามปรับตัวให้สามารถอยู่กับน้ำที่ท่วมขังได้ (ฝูงควายทะเล(น้อย) พัทลุง, 2556)

“ควาย” เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีความใกล้ชิดกับงานเกษตรกรรมของคนไทยและประเทศในแถบเอเชียมากที่สุด ชาวนาในอดีตนิยมเลี้ยงควายไว้ใช้แรงงาน บางท้องถิ่นในประเทศไทยใช้ควายในกิจกรรมสันตนาการ เช่น ที่ชลบุรี มีประเพณีการวิ่งควาย ที่อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีกีฬาชนควาย และในหลายท้องถิ่นนิยมใช้เนื้อควายเป็นอาหาร จึงนับได้ว่าคนไทยรู้จักใช้ประโยชน์จากควายได้หลายประการ ปัจจุบัน มีการใช้แรงงานจากควายน้อยลง เพราะนิยมใช้เครื่องจักร หรือรถไถนาแทน บทบาทของควายจึงเหลือเพียงการเสริมรายได้ในครัวเรือนจากการขายเพื่อใช้เนื้อเป็นอาหารเท่านั้น

ในช่วง ปี 2540 เป็นต้นมา วิธีการผลิตได้เปลี่ยนจากการยังชีพมาสู่การผลิตที่เข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม จึงต้องมีการขยายระบบการผลิตทางการเกษตรให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เกษตรกรจึงต้องหาเครื่องทุ่นแรงหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น ผู้คนหันมาใช้เครื่องจักรในระบบการผลิต ใช้เครื่องทุ่นแรง ใช้รถไถแทนควาย จึงทำให้ควายถูกกีดกันออกจากผืนนา และผลักดันให้เข้าสู่ระบบตลาด ทำให้ทั้งควายและคนมีวิถีที่เปลี่ยนไปจากที่ควายเคยมีหน้าที่สำคัญอยู่คู่เกษตรกร แต่ในปัจจุบันมีการผลิตเพื่อขายจึงหันมาเลี้ยงควายเพื่อขายเนื้อหรือเป็นอาหารหลัก หรือเมื่อควายมีอายุมากขึ้นก็จะส่งเข้าโรงฆ่าสัตว์เพื่อใช้เนื้อเป็นอาหาร เป็นรายได้อีกหนึ่งทางหนึ่งของเกษตรกร (เรื่องควายๆ ที่คนไทยลืมนคุณค่า, 2556)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงมีคำถามว่า ควายไล่ทุ่งทะเลน้อยที่ได้รับผลกระทบจากโครงสร้างทางการผลิตทางการเกษตรที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมีวิถีชีวิตอย่างไร คนเลี้ยงควายมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อให้ดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างไร เพื่อจะเป็นประโยชน์สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้คำนึงถึงวิถีคนเลี้ยงควาย และวิถีควายที่ควรจะมีการสืบทอดการเลี้ยงควายเพื่อประโยชน์ในระบบการผลิตในสังคมเกษตรกรรมในอนาคต

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาถึงวิถีควายและวิถีคนที่เปลี่ยนไปจากผลกระทบจากโครงสร้างทางการผลิตของการเกษตรที่มีขนาดใหญ่ขึ้น

วิธิดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีพื้นที่ที่ใช่วิจัย เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง เก็บข้อมูลเอกสารจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูล จำนวน 10 คน ได้แก่ ผู้ที่เป็นชาวประมง เลี้ยงควายไล่ทุ่ง และผู้ที่ทำนาเลี้ยงควายไล่ทุ่ง ตลอดจนชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ทะเลน้อย และสังเกตสภาพพื้นที่

ทะเลน้อย และกิจกรรมการเลี้ยงควาย วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกหมวดหมู่ ถอดรหัส ตีความ สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย นำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. การเลี้ยงควายไถทุ่งในทะเลน้อยกับวิถีผลิตแบบยังชีพ

การเลี้ยงควายในทุ่งหญ้าพุ่มเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย เป็นชนิดควายปลัก เลี้ยงสืบทอดติดต่อกันมา 3-4 ชั่วอายุคน เป็นเวลานานร่วม 100 กว่าปี (วิจิต, 2556) วิธีการเลี้ยงนิยมเลี้ยงเป็นฝูงปล่อยทุ่ง และมีคอกสำหรับให้ควายพักผ่อนหลังจากกลับจากกินหญ้า โดยเฉพาะยามค่ำ คั้น ควายฝูงหนึ่งๆ จะมีควายที่ทำหน้าที่คุมฝูง 1 ตัว นายฮ้อยหรือเจ้าของควายจะเปิดคอกปล่อยควายออกกินหญ้าเวลาเช้าประมาณ 09.00 น. ควายจะกลับเข้าคอกเองในตอนเย็นเวลาประมาณ 15.00-16.00 น. เป็นเช่นนี้ทุกวัน คอกควายจะถูกสร้างขึ้นกลางทุ่งด้วยการขุดดินถมที่ให้สูงขึ้นในหน้าแล้งก่อนฤดูน้ำหลาก เพื่อให้ควายสามารถนอนพักได้ และหากเป็นปีที่น้ำท่วมหนัก ระดับน้ำสูงมาก ควายออกหากินกลางทุ่งไม่ได้ เจ้าของควายก็จะไปหาหญ้ามาให้ควายกินในคอก (หมัด, 2556) ควายจะกินหญ้าแทบทุกชนิดที่อยู่ในทุ่งหญ้า และป่าพรุ เช่น หญ้าข้าวผี หญ้าครุน หญ้าปล้องจุดหนู เป็นต้น ในบางปีที่น้ำท่วมหนัก ระดับน้ำในทุ่งหญ้าท่วมสูงมากจนหญ้าจมน้ำอยู่ใต้น้ำ แต่ควายก็สามารถดำน้ำลงกินหญ้าที่จมน้ำอยู่ใต้น้ำได้ (ฝูงควายทะเล (น้อย) พัทลุง, 2556)

ภาพที่ 1 ควายไถทุ่งทะเลน้อย

การเลี้ยงควายในพื้นที่ของป่าพรุทะเลน้อย และพื้นที่ทะเลสาบสงขลาตอนบน ที่มีอยู่ประมาณ 100 คอก เกือบ 5,000 ตัว สร้างรายได้งามแก่เกษตรกร โดยราคาสูงถึงตัวละ 3-4 หมื่นบาท โดยตลาดอยู่ที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และจังหวัดฝั่งอันดามัน (ASTVผู้จัดการออนไลน์, 2556) เพราะเราไม่มีทุ่งกว้างให้เลี้ยงมันอีกแล้ว ที่ดินทั้งหมดบ้านถูกแทนที่ด้วยอ้อย มันสำปะหลัง และต้นไม้ประหลาดที่เก็บเกี่ยวด้วยการกรีดเอาน้ำอย่างเวลาค่อยๆ พรากความสำคัญของ

เหตุการณ์ให้ลดน้อยถอยลง เมื่อระบบนิเวศน์เปลี่ยนแปลงและชายฝั่งถูกกัดเซาะทำให้ควายลงไปหากินสายบัวในทะเล ชาวบ้านจึงเรียกกันว่าควายทะเล ปัจจุบันภาพควายที่เคยเลี้ยงไว้ใช้งานนับได้เป็นคือเก่าอีกแล้ว เพราะว่ามีเครื่องมือเครื่องมือมาให้ใช้หลายอย่าง ตอนนี้ชาวบ้านเลี้ยงเอาไว้ขายเพียงอย่างเดียวราคาขายของควายที่ขายสีแตกต่างกันไปตามรูปลักษณะและความสวยงาม โดยสินีนายฮ้อยมาประเมินราคา ตกลงราคากันได้กะสิไล่ตอนขึ้นรถไปทันที (นักข่าวพลเมือง, 2554)

2. วิถีคนเลี้ยงควาย...วิถีควายที่เปลี่ยนไปภายใต้กระแสความทันสมัย

ภาพที่ 2 วิถีควายไล่ทุ่งทะเลน้อย

จังหวัดพัทลุงเป็นจังหวัดเล็กๆ หลบตัวอยู่ในมุมเล็กๆ ด้านหนึ่งบนด้ามขวานไทยแม่ทะเลในจังหวัดก็ยังเรียกกันว่า "ทะเลน้อย" ซึ่งเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่ต่อเนื่องมาจากทะเลสาบสงขลาเนื้อที่ประมาณ 285,625 ไร่รอบๆ ทะเลน้อยเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญ เฉพาะตัวทะเลน้อย (ส่วนที่เป็นผืนน้ำ) กว้างประมาณ 5 กิโลเมตร ยาวประมาณ 6 กิโลเมตร มีพืชน้ำปกคลุม เช่น ผักตบชวา กกระจูดหนู บัวต่างๆ โดยมีความลึกเฉลี่ย 1.25 เมตรเท่านั้นเองทะเลน้อยหรือที่รู้จักกันดีในนาม "อุทยานนกน้ำทะเลน้อย" เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของจังหวัดพัทลุง มีภาพดอกบัวมหาศาลกลางผืนน้ำ ภาพนกน้ำนานาชนิดนับร้อยนับพันและที่ประทับใจสุดคือภาพ "ควาย" ผู่งใหญ่ที่กำลังแหวกว่ายหากินอยู่ในน้ำเป็นฝูงควายไล่ทุ่งแห่งท้องน้ำ ทะเลน้อยพัทลุง สัตว์บกขนาดใหญ่ที่ปกติต้องหากินอยู่ในท้องนาแต่ที่นี่ ควายน้ำต้องตื่นขึ้นมาทุกเช้าดำน้ำเด็ดหญ้า กินบัว พอตกบ่ายกก็หาที่นอน พอกโคลน นอนอาบแดดเป็นอันขึ้นไทยแลนด์ (สมชาย, 2556)

พื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและมองหากวายนไล่ทุ่งได้อย่างชัดเจนที่สุดคือถนนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 เป็นเส้นทางในความรับผิดชอบของกรมทางหลวงชนบท โดยใช้ชื่อรหัสสายทาง พท.3037 เปิดใช้งานเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2550 เป็นสายทางที่สร้างตามแนว ระหว่างทะเลน้อย กับทะเลหลวงของทะเลสาบสงขลา ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างถนนลูกรังกันมาก่อน แต่มีปัญหาถนนพังชำรุดง่าย และเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ก็ยังเป็นแนวขวางทาง

ระบาย น้ำระหว่างทะเลน้อยกับทะเลหลวง คณะรัฐมนตรีจึงมีมติ เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ.2546 ดำเนินการก่อสร้างสายทางตามโครงการ ภายใต้แผนบูรณาการงบประมาณ พัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยให้กรมทางหลวงชนบท เร่งรัดดำเนินการก่อสร้างถนนดังกล่าวเฉพาะส่วนที่ จำเป็นเร่งด่วนในปีงบประมาณ พ.ศ. 2546 จำนวน 50 ล้านบาท และใช้งบประมาณจากปีงบประมาณ พ.ศ. 2547 ถึง พ.ศ. 2549 ในการดำเนินการก่อสร้างต่อไปอีก 549 ล้านบาท โดยเส้นทางในช่วงที่ 2 เป็นทางยกระดับระยะทาง 5.450 กิโลเมตร เป็นสะพานที่ยาวที่สุดในประเทศไทย (โชค, 2556)

เดิมถนนสายนี้ชื่อ “ถนนสายบ้านไสกลิ่ง – บ้านหัวป่า ภายหลังจากเปิดการใช้งานสำนักงานทางหลวงชนบทจังหวัดพัทลุง ได้ขอความเห็นจากทุกภาคส่วนให้ร่วมเสนอชื่อถนนดังกล่าว เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม และเป็นชื่อที่ได้รับการยอมรับ ในการเรียกใช้ ซึ่งผลการรับฟังเสียงส่วนใหญ่ มีความเห็นร่วมกัน ให้ตั้งชื่อถนนใหม่จากเดิม “ถนนสายบ้านไสกลิ่ง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง – บ้านหัวป่า อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา” เปลี่ยนเป็น “ถนนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550” เพื่อให้เหมาะสมกับปีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ผู้ทรงคุณวุฒิ, 2556)

สำหรับอีกพื้นที่หนึ่งที่สามารถชมควายไล่ทุ่งได้อย่างใกล้ชิดคือ การนั่งเรือไปในทะเลน้อย และต้องตื่นเช้ากันสักหน่อย เพราะจะได้นั่งเรือไปชมควายไล่ทุ่ง การเช่าเรือเพื่อชมนกน้ำหรือควายไล่ทุ่ง ประมาณล่ำละ 400บาท โดยชาวประมงที่นำเรือมารับจ้างพาชมความงามของทะเลน้อยไปด้วย ชมสระบัว ชมนกน้ำ หลังจากนั้นก็จะตรงไปยัง บริเวณที่มีการเลี้ยงควายไล่ทุ่ง ชาวประมงแถบนั้นเขาจะทำคอกเลี้ยงควายไว้ คอกหนึ่งจะมีควายเป็นสิบตัว สักประมาณ 8โมงเช้าก็จะมาปล่อยควาย ให้ออกหากินแล้ว ดูเหมือนกับควายบอย แต่เป็นชาวประมงที่ปกติเลี้ยงปลา แต่กลับมาเลี้ยงสัตว์บกอย่างควาย และควายที่เป็นสัตว์บก กลับมาดำนํ้ากินหญ้ายามเช้าอย่างมีความสุข แต่มันก็เป็นวิถีชีวิตของนายฮ้อย และของควายที่มีมานานแล้ว

ภาพที่ 3 วิถีควายที่เปลี่ยนไปท่ามกลางความทันสมัยการกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว

3. การเลี้ยงควายไ้ขายเมื่อโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรที่ใหญ่ขึ้น

เกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีความผูกพันกับสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน สร้างความสมบูรณ์พูนสุข ความอิม่ท้อง ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามให้กับสังคมไทยหลายต่อหลายอย่าง ที่สำคัญ การเกษตรถือเป็นแหล่งรายได้หลักของประชาชนชาวไทยตลอดมา ไม่ว่าจะในยุคใดสมัยใด แต่เมื่อสภาพสังคมของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เป็นสังคมบริโภคนิยมเพิ่มมากขึ้น ความสำคัญของสาขาเกษตรกรรมก็ดูจะลดลงไปต่างกับสาขาอื่นๆ ที่มีความสำคัญขึ้นมาแทนที่ไม่ว่าจะเป็นสาขาอุตสาหกรรม บริการ การค้าพาณิชยต่างๆ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ภาครัฐนั้นมีนโยบายในอันที่จะมุ่งเสริมสร้างศักยภาพในสาขาเหล่านี้อย่างไม่ขาดสาย แต่ในขณะเดียวกัน มาตรการเสริมสร้างศักยภาพทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ก็ก่อให้เกิดผลที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิประโยชน์ของ “เกษตรกร” ไปพร้อมๆ กันด้วย (ธิติวัดณ์ เขียมสอาด, 2556)

ควายเป็นสัตว์อยู่กับสังคมไทยมานานตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ มีความสัมพันธ์กับคนไทยอย่างแนบแน่น ควายใช้ในการทำนา ใช้ในการทำเกวียนหรือใช้ในการทำศึกสงครามเพราะเชื่อและอ่อนโยน แต่ควายที่เลี้ยงเป็นฝูงจะปราดเปรียว จับและควบคุมได้ยากกว่าควายบ้านเพราะเป็นสัตว์ที่มีสัญชาตญาณในการป้องกันตนเองสูงในภาวะที่มีภัยถึงตัว ควายจะชอบนอนแช่ปลัก โดยเฉพาะช่วงที่มีอากาศร้อน ถ้าไม่มีปลักให้แช่แต่มีน้ำมักสร้างปลักเอง โดยลงนอนเกลือกกลิ้งในบริเวณที่มีน้ำแฉะๆ จนเกิดเป็นแอง

ควายเอเชียโดยทั่วๆ ไป เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมวงศ์ Bovidae วงศ์ย่อย Bovinae สามารถแบ่งควายออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ควายแบบบ้านเรานั้นถ้าแยกย่อยให้ชัดเจนมีทั้งแบบที่เป็น ควายแม่น้ำ (river buffalo) ควายปลัก (swamp buffalo)

ควายแม่น้ำ (River or Riverine buffalo) บางครั้งเรียกว่า ควายแขก เพราะมีการเลี้ยงควายชนิดนี้มากในประเทศอินเดียและปากีสถาน ควายแม่น้ำจัดเป็นควายนม เนื่องจากมีขนาดใหญ่ ให้น้ำนมได้ถึง 5 ลิตรต่อวัน ลักษณะของควายแม่น้ำผิวหนังค่อนข้างมีสีดำ โครงสร้างใหญ่ เหนียงที่หน้าอกยาน

ควายปลัก (Swamp buffalo) มีการเลี้ยงมากในประเทศจีนตอนใต้ ประเทศในเขตเอเชียอาคเนย์ และออสเตรเลีย ควายไทยจัดเป็นควายปลัก เลี้ยงเพื่อใช้แรงงาน และใช้เนื้อ ลักษณะของควายจะมีรูปร่างอ้วนเตี้ย ลำตัวสั้น ส่วนหัวมีเขากางยาว ปลายโค้งงอไปด้านหลัง หน้าผากเรียบรี หน้าสั้น คอยาว ตัวผู้มีหนอก (Wither) ที่เหนือหัวไหล่ หรืออาจเรียกว่า ขันเปลี่ยว คือ ร่างกายส่วนป็นหน้าเจริญเต็มที่ ตัวผู้ขนาดใหญ่กว่าตัวเมีย

ควายไทยนับว่าเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อระดับเกษตรกรรายย่อยในชนบทอยู่ตลอดมา โดยนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการผลิตการเกษตรที่มีการเพาะปลูกเป็นรายได้หลักมานานมาแล้วที่ควายถูกใช้เป็นแรงงานในการเกษตร การใช้มูลเป็นปุ๋ยและเมื่อมีความจำเป็นก็สามารถขายเป็นรายได้อีกทางหนึ่งด้วย ในขณะที่เดียวกันสามารถใช้ผลพลอยได้ในไร่ นาซึ่งมีราคาถูกมาใช้เป็นอาหารเลี้ยงควายเพื่อเปลี่ยนให้เป็นเนื้อสัตว์ที่มีราคาสูงได้ จะสังเกตได้ว่าควายพื้นเมืองและโคที่เลี้ยงด้วยอาหารแบบเดียวกันและอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันนั้น โคจะมีร่างกายผอมในขณะที่ควายยังคงสภาพเดิม ซึ่งอาจเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านสัณฐานวิทยา สรีระวิทยา และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทำให้ควายมีความแตกต่างจากโคและเอื้อประโยชน์ในการนำเอาสารอาหารไปเปลี่ยนแปลงเป็นเนื้อได้ดีกว่าโค อย่างไรก็ตามจากข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าการเลี้ยงควายของเกษตรกรได้ถูกละเลยจากภาครัฐและแม้กระทั่งเกษตรกรเองก็นิยมและหันไปเลี้ยงสัตว์พันธุ์ต่างประเทศ การเลี้ยงควายของเกษตรกรยังเป็นไปแบบพื้นบ้านไม่มีระบบการผลิตในเชิงธุรกิจ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการมองข้ามความสำคัญดังกล่าวซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรเองด้วย

ในอดีตควายถูกนำมาใช้ในภาคการเกษตร คือ ทำไร่ ทำนา ในระยะหลังเมื่อเทคโนโลยีมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น การทำนาก็ได้เปลี่ยนจากการที่เคยใช้ควายไถนาเป็นเครื่องจักรที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น รถไถเดินตาม หรือที่เรารู้จักกันว่า “ควายเหล็ก” ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำนาเพียงเพราะมีความเร็วสะดวก ควายจากที่เคยเดินอยู่ตามท้องไร่นาถูกกลายเปลี่ยนเป็นสัตว์ที่ถูกคนมองข้าม จนในระยะหลังบทบาทของควายแทบจะไม่ปรากฏอยู่ในภาคการเกษตรของชาวนาอีกเลย เมื่อควายเกิดการว่างงานขึ้น จึงทำให้ควายจำนวนไม่น้อยต้องจากท้องไร่นาไปอยู่โรงฆ่าสัตว์หรือบางครั้งเองควายอาจเป็นอาหารอันโอชะให้แก่ชาวนาบางพื้นที่ และประเทศเพื่อนบ้านอย่าง ลาว พม่า กัมพูชา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะว่าความนิยมบริโภคเนื้อควายของคนเริ่มมีมากขึ้น ผิดกับควายที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ปัญหาทั้งหมดทั้งหมดเหล่านี้ไม่เพียงเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของควาย ปัญหาดังกล่าวได้เกิดขึ้นมานานแล้วและได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้รวมไปถึงความทันสมัยของเกษตรกรเองด้วย เพราะมีเครื่องจักรที่สามารถใช้งานได้ดีกว่าแรงงานควาย และรวดเร็วกว่า ควายเข้ามามีบทบาทในประเทศมากขึ้น ชาวนาจึงผันวิถีชีวิตของตนให้กับเทคโนโลยีที่ทันสมัยนี้ จึงล้มวัฒนธรรมของตนเอง ทำให้ควายมีบทบาทน้อยลงในปัจจุบัน (อัปดุล, 2556)

สำหรับประเทศไทยซึ่งรากฐานคือการเกษตร แต่การเกษตรเป็นภาคที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลน้อยกว่าภาคธุรกิจและอุตสาหกรรม เกษตรกรนับวันแต่จะอ่อนแอลง โดยเฉพาะช่วง

ก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ ความแตกต่างระหว่างคนรวยในภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมกับคนในภาคเกษตรมีอยู่มาก แรงงานในชนบทเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม มีการสร้างปัจจัยสนับสนุนการใช้เครื่องมือเครื่องจักรในการเกษตรกันมาก ประกอบกับคนส่วนใหญ่หลงความทันสมัยในวัตุนิยมมากกว่าพิจารณาถึงความคุ้ม แรงงานวัวควายที่เคยใช้ในระบบการทำไร่ไถนาของเกษตรกรรายย่อยในชนบทถูกมองว่าล้าหลัง ครั้นเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจกลางปี พ.ศ. 2540 แรงงานในภาคอุตสาหกรรมบางส่วนจึงถอยหลังกลับสู่ฐานรากทางการเกษตรในด้านต่างๆ แต่บางสิ่งบางอย่างหายไปจากวิถีชีวิตคนในชนบท ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือ ควายที่เคยใช้ไถพื้นที่เตรียมดินเพาะปลูกในหลายท้องที่ได้หายไปจากระบบการทำไร่ไถนาเกือบหมด ควายที่เคยเป็นเหมือนออมสินรายปี เป็นแรงงาน ซื่ออกมาก็ยังเป็นปุ๋ยให้พืช มีลูกก็ขายเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง ปัจจุบันน้ำมันแพง แรงงานควายจะเป็นประโยชน์มากในวิถีชีวิตคนและการเกษตรในชนบท โดยไม่ก่อให้เกิดปัญหามลพิษเหมือนเช่นเครื่องจักรที่ต้องใช้น้ำมัน แต่การที่จะนำควายกลับมาสู่วัฒนธรรมเกษตรแบบไทยๆ เพื่อให้อยู่รอดจากวิกฤตเศรษฐกิจและภาวะน้ำมันแพง คงต้องออกแรงกันอย่างมาก เพราะชาวบ้านขายควายออกไปเกือบหมดแล้ว ควายลดจำนวนลงจากประมาณ 4 ล้าน เมื่อ 10 ปีที่แล้ว เหลือเพียงประมาณ 1 ล้านตัวในปัจจุบัน ภาพที่เห็นเจนตาและน่าสลดใจ คือรถบรรทุกควายเข้าโรงเชือดคั้นแล้วคั้นเล่า นักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและส่งเสริมการเลี้ยงควายเคยวิเคราะห์กันว่าเป็นเพราะควายราคาไม่ดี (ในอดีต) ไม่มีสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านเลี้ยงควายอีกต่อไป ควายจึงถูกขายออก แต่ครั้นเมื่อควายมีราคาดีเกือบเทียบเท่าวัวตามที่เห็นในตลาดนัดวัวควายในชนบทในปัจจุบัน ชาวบ้านก็ยังคงขายควายต่อไปเพราะราคาดี โดยที่คิดว่าไม่จำเป็นต้องใช้ควายอีกต่อไป เพราะสามารถหาซื้อหรือเช่ารถไถมาใช้เตรียมดินเพาะปลูกแทน เมื่อประมาณ 8 ปีที่แล้วเคยมีการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านบางหมู่บ้านของจังหวัดสุรินทร์เลิกใช้แรงงานควายเนื่องจาก (ประพันธ์, 2556 และชัย, 2556)

1)ขาดแรงงานในครัวเรือน แรงงานวัยทำงานอพยพมาทำงานในโรงงาน เหลือแต่แรงงานผู้อาวุโสซึ่งก็ทำไร่ไถนาไม่ไหวแล้ว

2)ค่านิยมและวัตุนิยม ถ้าบ้านใดใช้รถไถคู่มือมีฐานะทางเศรษฐกิจ และดูทันสมัยกว่า

3)มีแหล่งสินเชื่อให้กู้เงินซื้อรถไถ ซึ่งชาวบ้านบางรายเป็นหนี้เป็นสินด้วยการกู้ยืม

4)สภาพฝนแล้ง

5)ขาดแหล่งอาหารเลี้ยงควาย

6)มีระบบการจ้างรถไถเดินตาม

ปัจจัยเหล่านี้จึงสะท้อนว่าไม่ว่าควายราคาดีหรือไม่ ชาวบ้านก็ขายทิ้งสิ้น ปัจจุบันชาวบ้าน

บางรายอยากกลับมาเลี้ยงควายอีก แต่ปัญหาคือควายมีราคาแพงเกินกว่าที่จะหาซื้อมาได้

ควายในประเทศไทยเกือบทั้งสิ้นเลี้ยงโดยชาวนาชาวไร่ ครอบครัวยุค 3-8 ตัว เป็นส่วนมาก เพื่อใช้ในการทำไร่ทำนา เมื่อควายมีอายุมากหรือไม่จำเป็นต้องเลี้ยงไว้ใช้งาน หรือมีเหตุผลอย่างอื่น เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม อพยพโยกย้ายการทำมาหากิน บวชลูกชายหรือแต่งงานลูก ฯลฯ เกษตรกรจะจำหน่ายควายเหล่านี้ ส่วนใหญ่พ่อค้าเป็นผู้ซื้อเพื่อส่งโรงฆ่าสัตว์ต่อไป ในแต่ละปีควายที่ฆ่าโดยถูกต้องตามกฎหมายเพื่อบริโภคในประเทศไทยมีประมาณ 3-5 แสนตัว แต่ถ้ารวมจำนวนที่ฆ่าตามกฎหมายและจำนวนที่ลักลอบฆ่าเข้าด้วยกันอาจมีจำนวนมากถึง 8 แสน ถึง 1.2 ล้านตัว เนื้อ หนัง กระดูก เขา ฯลฯ เป็นผลพลอยได้ แรงงาน (วัวควาย) เป็นผลผลิตหลัก ควายเป็นผลผลิตร่วมที่เกิดจากระบบเกษตรรวม (integrated farming system) ของชนบทไทยที่แต่ละครอบครัวทำทั้งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ และอื่นๆ เช่น ทำสวน เลี้ยงปลา ปลูกไม้ยืนต้น เป็นต้น อันเป็นระบบที่เกษตรกรไทยทำมาหากินกันมาช้านานตั้งแต่โบราณกาลนั่นเอง การเลี้ยงสัตว์อันได้แก่ วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ ฯลฯ ก่อให้เกิดรายได้ประมาณร้อยละ 20-30 ของรายได้ทั้งสิ้นของครัวเรือนเกษตรกร ส่วนรายได้ส่วนใหญ่มาจากการเพาะปลูก

ควายลดจำนวนลงเพราะคนไทยกินเนื้อควายกันมาก จากสถิติของกรมปศุสัตว์ ปัจจุบันจำนวนควายมีเหลือประมาณสองล้านตัว และอาจเหลือน้อยกว่านี้มากถ้าไม่มีควายจากชายแดนลาว เขมร และไกลไปถึงเวียดนามคอยสนับสนุนให้คนไทยมีเนื้อควายบริโภคอย่างอุดมสมบูรณ์ นักวิชาการจากประเทศลาวเคยรายงานในการประชุมแห่งหนึ่งที่ประเทศเวียดนาม (การประชุมปฏิบัติการ Research Approaches and Methods for Improving Crop-Animal Systems in South East Asia) เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2541 ว่า ประเทศลาวมีรายได้สูงจากการขายวัวควายมีชีวิตให้กับประเทศเพื่อนบ้าน ผู้เข้าร่วมประชุมให้ความสนใจซักไซ้ประเด็นนี้ ปรากฏว่า ลูกค้ายาวใหญ่ก็คือประเทศไทย

ปัจจุบันนี้คนไทยกินเนื้อควายกันมาก และอาหารที่โปรดปรานของคนไทยบางกลุ่มคือตัวอ่อนที่อยู่ในท้องแม่ควาย ควายท้องถูกฆ่าขายเนื้อที่โรงฆ่าสัตว์เป็นจำนวนมาก ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาการกินควายแบบล้างผลาญของคนบางกลุ่ม ชอบกินแบบพิสดาร เช่น ลูกควายในท้องแม่ ทำอย่างไรคนไทยจึงจะเลิกฆ่าควายท้อง ทำอย่างไรจึงจะเพิ่มจำนวนแม่ควาย และให้แม่ควายได้มีโอกาสให้ลูกได้นาน ๆ ทรายที่แม่ควายยังมีความสมบูรณ์พันธุ์อยู่ ทำอย่างไรจึงจะให้ควายเพิ่มจำนวนขึ้นเพื่อคนในชนบทจะได้ใช้ประโยชน์ ไม่เฉพาะกินเนื้อ แต่ใช้แรงงาน และใช้ชี้นำปุ๋ยให้แก่พืช ประหยัดเงินที่จะต้องซื้อปุ๋ยเคมีลงบ้าง ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะแก้ไขเพียงลำพังคงสำเร็จยาก ต้องร่วมมือกันหลายฝ่าย แต่ในความเป็นจริงต่างฝ่ายต่างก็ดำเนินการกันไป

ถ้าหน่วยงานต่างๆ ประสานงานกันได้ ปัญหาฯ อาจง่ายขึ้น (สุเทพ, 2556)

ภาพในอดีตของชาวนาไทยที่กำลังจูงควายเดินอยู่ตามท้องไร่ท้องนามายามอาทิตย์อัสดง สลับกับสีเขียวของข้าวในท้องนา ยังคงติดตาตรึงใจของคนไทยชนบทอยู่อย่างมีรูปลักษณ์ ด้วยเพราะความผูกพันระหว่างคนกับควายนั่นลึกซึ้งเกินกว่าจะหาคำใดมีเปรียบเทียบได้ ช่วงชีวิตที่คนกับควายเคยกินอยู่ดูแลซึ่งกันและกันนั้น เป็นวิถีชีวิตอันเป็นรากเหง้าของคนไทยมาอย่างยาวนาน มีหลักฐานทางโบราณคดีของไทยที่บ้านเชียงบอกได้ว่า ชาวนาไทยนำควายมาเลี้ยงตั้งแต่เมื่อประมาณ 5,000 กว่าปีมาแล้ว ชาวนาไทยกับควายจึงมีประวัติศาสตร์ความผูกพันที่ยาวนาน จนแทบจะกล่าวได้ว่าควายนั่นมีความสนิทสนมใกล้ชิดกับชาวนาเกินกว่าที่เรียกว่าสัตว์เลี้ยงได้ในอดีตควายถูกนำมาใช้งานในภาคการเกษตร คือทำไร่ ทำนา อันเป็นภาพที่เราจินตนาการเมื่อยามที่มองออกไปตามท้องนา จนในระยะหลังเมื่อเทคโนโลยีมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น การทำนาก็ได้เปลี่ยนจากการที่เคยใช้ควายมาไถนาเป็นเครื่องจักรที่ทันสมัยมากขึ้น รถไถเดินตาม หรือที่รู้จักกันว่า "ควายเหล็ก" ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำนาเพียงเพราะว่ามีความรวดเร็วและสะดวก ควายจากที่เคยเดินอยู่ตามท้องไร่ท้องนากลับกลายเป็นสัตว์ที่ถูกคนมองข้าม จนในระยะหลังบทบาทของควายแทบจะไม่ปรากฏอยู่ในภาคการเกษตรของชาวนาอีกเลย เมื่อควายเกิดการว่างงานขึ้นจึงทำให้ควายจำนวนไม่น้อยได้ผันชีวิตจากท้องไร่เข้ามาอยู่ในโรงฆ่าสัตว์ (สมบุญ, 2556)

คนเลี้ยงควายเริ่มมีความวิตกกังวลว่า ควายอาจจะหมดไปจากสังคมไทย สาเหตุของการลดจำนวนควายอย่างรวดเร็วทำให้เราต้องสั่งซื้อควายมาจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว พม่า เขมร เป็นต้น ทั้งนี้เพราะว่าความนิยมบริโภคเนื้อควายของคนเริ่มมีมากขึ้น ผนวกกับควายที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ปัญหาทั้งหมดทั้งหมดเหล่านี้ไม่เพียงเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของควาย ปัญหาดังกล่าวได้เกิดขึ้นมานานแล้วและได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จนทำให้กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่คุณค่าความสำคัญและต้องการที่จะอนุรักษ์บทบาทของควายไทยเอาไว้และด้วยสำนึกในบุญคุณที่ควายมีต่อคนไทยมาตั้งแต่อดีตกาลแล้วนั้น จึงได้มีการพยายามที่จะอนุรักษ์สัตว์พื้นบ้านเอาไว้ ด้วยการจัดตั้งเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตควาย เช่นที่อำเภอศรีประจัน จังหวัดสุพรรณบุรีได้มีการจัดตั้ง บ้านควายไทย ขึ้นเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนชนบทที่นับวันจะสูญหายไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงมากขึ้นทุกขณะ (ทองทา, 2555 และ ชม, 2555)

ในอดีตการใช้เครื่องทุ่นแรงและเครื่องจักรกลเกษตรมีน้อยมาก เนื่องจากเกษตรกรปลูกพืชสำหรับบริโภคภายในครัวเรือน แต่ในรอบยี่สิบปีที่ผ่านมา จากการเพาะปลูกเพื่อบริโภคเริ่มมีการ

เพาะปลูกเพื่อการค้า การใช้เครื่องมือทุ่นแรงและเครื่องจักรกลเกษตรจึงได้แพร่หลายและเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี โดยเฉพาะเครื่องจักรกลเกษตรจะใช้มากขึ้น เนื่องจากมีการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชแซมหรือปลูกหลายฤดู การปรับปรุงพันธุ์ใหม่ซึ่งมีช่วงเวลาเติบโตสั้นและต้องปลูกให้ได้ตามกำหนดเวลาที่เหมาะสมจึงจะได้ผลดีเท่าที่ควรทำให้ต้องมีการใช้เครื่องจักรกลเกษตรเพื่อใช้เตรียมดินและเก็บเกี่ยวให้ทันเวลากับการปลูกพืชรอบต่อไป นอกจากนี้การขยายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้นทำให้ต้องใช้รถไถนาช่วยเตรียมดินให้ทันเวลา อีกประการหนึ่ง การกระจายการปลูกพืชและพืชใหม่ๆ จำเป็นต้องใช้เครื่องจักรกลเกษตรเข้าช่วย เพราะเกษตรกรอาจจะไม่มีความเข้าใจและความชำนาญในการปลูกพืชใหม่ เช่น ถ้าใช้เครื่องปลูกพืชและเครื่องใส่ปุ๋ย ก็จะช่วยให้อาณาเขตปลูกได้แนวตรงและประหยัดการใช้ปุ๋ย นอกจากนี้ยังช่วยให้ง่ายต่อการกำจัดวัชพืช ในปัจจุบันเครื่องจักรกลที่นิยมใช้กันมากได้แก่เครื่องเตรียมดิน เช่น รถไถเดินตาม เป็นที่นิยมมากที่สุดเพราะราคาถูก ผลิตได้ภายในประเทศขนาดเล็กเหมาะแก่การในประเทศไทยและง่ายต่อการใช้งานในไร่นา (จรัญ จันทลักขณา, 2527)

ปัจจุบันควายเหล็กยึดครองพื้นที่การทำนาแทนควายด้วยอำนาจภาพของเครื่องจักรกลที่ทำงานไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยและมีประโยชน์สารพัดอย่างที่ควายไทยเคยทำได้ จะขาดก็เพียงลมหายใจและความซื่อสัตย์จงรักภักดีเท่านั้น ที่ควายเหล็กไม่สามารถทดแทนหรือเยียวยาความผูกพันทางใจของคนที่มักกับควายได้ ถึงแม้จะมีต้นทุนสูง ชาวนาก็พึงพอใจที่จะใช้ควายเหล็กในการไถนา เพราะควายเหล็กไม่สามารถล้มตายได้ มีเพียงแต่ใช้น้ำมัน หากน้ำมันหมดชาวนาก็ซื้อมาเติม เพียงเท่านั้นควายเหล็กก็กลับมากำใช้งานได้เหมือนเดิม หากเครื่องยนต์มีการชำรุด ชาวนาก็ซ่อมได้ไม่เหมือนควายไทยที่ตายแล้วไม่สามารถฟื้นคืนชีพได้ ควายเหล็กยังสามารถปรับเปลี่ยนสีได้ตามใจชอบโดยที่ควายไทยไม่สามารถเปลี่ยนสีได้ โลกในปัจจุบันการเกษตรเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วจนทำให้การดำรงชีวิตของเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไป งานหลายประเภทที่เคยอาศัยแรงงานคนและสัตว์ในอดีต บัดนี้ได้ถูกแทนที่โดยเครื่องจักรกลเพื่อช่วยผ่อนแรงให้ทำ งานได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้นซึ่งอาจจะเป็นผลทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง เกษตรกรยุคนี้จึงหันมาให้ความสนใจต่อวัสดุ และอุปกรณ์การเกษตรต่างๆ อย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรถไถเดินตาม หรือควายเหล็ก รถไถเดินตามนับได้ว่าเป็นเครื่องมือทุ่นแรงที่สำคัญที่สุดชนิดหนึ่ง สำหรับการเกษตรแผนใหม่ เพราะสามารถทำงานได้อย่างรวดเร็วและสะดวกในทุกสภาพพื้นที่ (อนาคต "ควายไทย" จากยุคเกษตรสู่อุตสาหกรรม, 2556)

นอกจากรถไถเดินตามจะใช้เตรียมดินปลูกพืชแล้ว ยังสามารถใช้นวดธัญพืชโดยการย่ำลากจูงรถพ่วงหรือเครื่องจักรกลเกษตรอื่นๆ ส่วนเครื่องยนต์ซึ่งติดมากับรถไถเดินตามนั้นก็ยังมี

สามารถใช้จุดเครื่องสูบน้ำหรือเครื่องสีข้าวได้ด้วย จึงนับได้ว่ารถไถเดินตามนั้นมีประโยชน์มากมาย รถไถเดินตามที่ใช้ในบ้านเราส่วนใหญ่จะผลิตในประเทศไทย ซึ่งส่วนมากแล้วจะมีโครงสร้างการทำงานแบบง่าย ๆ ซึ่งก็มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และลักษณะของงานตามสมควร รถไถเดินตามที่สั่งมาจากต่างประเทศก็มีใช้ในประเทศไทยเหมือนกันแต่ราคาแพงกว่าที่ผลิตในบ้านเรามาก เกษตรกรจะใช้รถไถเดินตามเป็นต้นกำลังในการไถเตรียมดินเสียเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นแล้วรถไถเดินตามยังสามารถนำไปใช้เป็นตัวกำลังในการทำงานอื่นๆ อีกมาก เนื่องจากมีความรวดเร็ว ประหยัดเวลา ช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ทำเกษตรกรทำการปลูกได้อย่างเต็มที่ทุกฤดูกาล และใช้งานได้อย่างหลากหลาย นอกจากนี้แล้วยังช่วยให้เกษตรกรยังสามารถทำงานได้ทันช่วงฤดูกาล และที่สำคัญรถไถเดินตามยังสามารถนำไปดัดแปลงใช้ประโยชน์ใช้สอยในรูปแบบอื่นๆ เช่นใช้รถไถเดินตามในการสูบน้ำบาดาล ใช้รถไถเดินตามติดตั้งหัวเกี่ยวข้าว จานบิน ใช้เสริมพ่วงรถไถเดินตามเป็นรถนั่งขับ ใช้เป็นเครื่องคัดแยกเมล็ดพันธ์ข้าวด้วยสนามไฟฟ้า และใช้เป็นเครื่องนวดข้าวขนาดเล็กตลอดจนใช้บรรทุกสิ่งของทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรไทยนิยมใช้และดัดแปลงเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งทำให้รถไถเดินตามเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของเกษตรกรไทย ในการนำมาใช้ในกิจกรรมทางด้านการเกษตรในยุคปัจจุบัน

ภาพที่ 4 ควายถูกขายเพื่อเป็นอาหาร

ปัจจุบันการเลี้ยงควายที่นี้เป็นการเลี้ยงเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว เป็นอาชีพเสริมอีกทางหนึ่ง บางรายเลี้ยงควายหลายตัว สามารถขายควายส่งลูกให้เรียนหนังสือจนสำเร็จระดับปริญญาได้โดยเจ้าของควายนิยมขาย ได้แก่ ควายตัวผู้ ซึ่งในฝูงหนึ่งๆ เจ้าของจะขายควายตัวผู้ให้เหลือไว้เพียงตัวเดียวสำหรับไว้คูดฝูง และผสมพันธ์ุ ขายควายตัวเมียที่รูปร่างไม่ดี ขายควายแก่ที่ปลดระวาง ควายเหล่านี้ขายเพื่อใช้เนื้อเป็นอาหารเลี้ยงแขกในงานศพบ้าง ขายเพื่อฆ่าแหละเนื้อขึ้นเชียง โดยอาจปนกับเนื้อวัวบ้าง ตลาดซื้อขายควายส่วนใหญ่จะเป็น 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ แถบจังหวัดฝั่งทะเลอันดามันได้แก่ จ.พังงา กระบี่ ตรัง ระนอง และภูเก็ต โดยที่ผู้ซื้อจะมาซื้อถึงทุ่งที่เลี้ยง ราคาการซื้อขายควายที่นี้ในปัจจุบันมีราคาที่สูงเท่ากับราคาวัว โดยควายรุ่นที่อายุ 1 ปี

ตัวละประมาณ 15,000-16,000 บาท ควายที่อายุ 2-3 ปี จะผลัดฟัน ควายรุ่นนี้เป็นที่นิยมของชาวไทยมุสลิม จะซื้อขายกันในราคาที่แพงถึงตัวละ 30,000-40,000 บาทเลยทีเดียว (ASTVผู้จัดการออนไลน์, 2556)

บางรายเลี้ยงควายหลายตัว สามารถขายควายส่งลูกให้เรียนหนังสือจนสำเร็จระดับปริญญาได้โดยเจ้าของควายนิยมขาย ได้แก่ ควายตัวผู้ ซึ่งในฝูงหนึ่งๆ เจ้าของจะขายควายตัวผู้ให้เหลือไว้เพียงตัวเดียวสำหรับไว้คุมฝูง และผสมพันธุ์ ขายควายตัวเมียที่รูปร่างไม่ดี ขายควายแก่ที่ปลดระวาง ควายเหล่านี้ขายเพื่อใช้เนื้อเป็นอาหารเลี้ยงแขกในงานศพบ้าง ขายเพื่อฆ่าแหละเนื้อขึ้นเขียง โดยอาจปนกับเนื้อวัวบ้าง ตลาดซื้อขายควายส่วนใหญ่จะเป็น 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ แถบจังหวัดฝั่งทะเลอันดามัน ได้แก่ จ.พังงา กระบี่ ตรัง ธารนง และภูเก็ต โดยที่ผู้ซื้อจะมาซื้อถึงทุ่งที่เลี้ยง ราคาการซื้อขายควายที่ในปัจจุบันมีราคาที่สูงเท่ากับราคาวัว โดยควายรุ่นที่อายุ 1 ปี ตัวละประมาณ 15,000-16,000 บาท ควายที่อายุ 2-3 ปี จะผลัดฟัน ควายรุ่นนี้เป็นที่นิยมของชาวไทยมุสลิม จะซื้อขายกันในราคาที่แพงถึงตัวละ 30,000-40,000 บาทเลยทีเดียว (ASTVผู้จัดการออนไลน์, 2556)

ควายไทยนับว่าเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อระดับเกษตรกรรายย่อยในชนบทอยู่ตลอดมา โดยนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการผลิตการเกษตรที่มีการเพาะปลูกเป็นรายได้หลักมานานมาแล้วที่ควายถูก ใช้เป็นแรงงานในการเกษตร การใช้มูลเป็นปุ๋ยและเมื่อมีความจำเป็นก็สามารถขายเป็นรายได้อีกทาง หนึ่งด้วย ในขณะที่เดียวกันสามารถใช้ผลพลอยได้ในไร่นาจซึ่งมีราคาถูกมาใช้เป็นอาหารเลี้ยงควายเพื่อเปลี่ยน ให้เป็นเนื้อสัตว์ที่มีราคาสูงได้ จะสังเกตได้ว่าควายพื้นเมืองและโคที่เลี้ยงด้วยอาหารแบบเดียวกันและอยู่ใน สภาพแวดล้อมเดียวกันนั้น โคจะมีร่างกายผอมในขณะที่ควายยังคงสภาพเดิม ซึ่งอาจเนื่องมาจากความ แตกต่างทางด้านสัณฐานวิทยา สรีระวิทยา และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทำให้ควายมีความ แตกต่างจากโคและเอื้อประโยชน์ในการนำเอาสารอาหารไปเปลี่ยนแปลงเป็นเนื้อได้ดีกว่าโค อย่างไรก็ตาม จากข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าการเลี้ยงควายของเกษตรกรได้ถูกละเลยจากภาครัฐ และ แม้กระทั่งเกษตรกรเองก็นิยมและหันไปเลี้ยงสัตว์พันธุ์ต่างประเทศ การเลี้ยงควายของเกษตรกรยังเป็นไป แบบพื้นบ้านไม่มีระบบการผลิตในเชิงธุรกิจ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการมองข้ามความสำคัญดังกล่าวซึ่งอาจจะ เกี่ยวข้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรเองด้วย (ศิริลักษณ์ วรรณศิริ, 2551)

4. ควายนเหล็กถูกแทนที่ในผืนนา...ควายนไล่ทุ่งทะเลน้อยหายไปไหน

ทั้งนี้ควายนเหล็กอาจให้ประโยชน์ได้มากกว่าควายนไทยในการใช้แรงงาน เนื่องจากควายนเหล็กที่เกษตรกรเลือกใช้ใช้นั้นมีความทนทานต่อสภาพแวดล้อม มีความรวดเร็วทันใจเกษตรกร แต่ควายนไทยเองก็เป็นสัตว์ที่อยู่คู่กับคนไทยมานาน ควายนถือได้ว่าเป็น “สันหลัง” ของชาติไทยเราเลยก็ว่าได้ ในสมัยก่อนมีพิธีการไหว้พระแม่โพสพแล้วต้องนำควายนที่เราใช้งานหนักมาขอขมาลาโทษ แต่ในสมัยนี้ควายนไทยไม่ได้ใช้ไถนา ชาวนาจึงไม่มีการทำพิธีดังกล่าว หรือพิธีดังกล่าวใกล้จะสูญหายไปจากประเทศไทยแล้วก็เป็นได้ เพราะเกษตรกรไม่ได้เลี้ยงควายนเพื่อใช้เป็นแรงงานในการไถนา แต่เกษตรกรเลี้ยงควายนเพื่อส่งโรงงานฆ่าสัตว์เท่านั้น จึงทำให้ควายนใกล้สูญพันธุ์และพิธีกรรมต่างๆ ก็ใกล้สูญหายไปจากชาวนาอีกด้วย รถไถเดินตามหรือควายนเหล็กจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรไทย นำมาใช้ในการทำการเกษตรในปัจจุบัน เนื่องจากมีความรวดเร็ว ประหยัดเวลา ช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ทำเกษตรกรทำการปลูกได้อย่างเต็มที่ทุกฤดูกาล และใช้งานได้อย่างหลากหลาย นอกจากนี้แล้วยังช่วยให้เกษตรกรยังสามารถทำงานได้ทันช่วงฤดูกาล และที่สำคัญรถไถเดินตามยังสามารถนำไปดัดแปลงใช้ประโยชน์ใช้สอยในรูปแบบอื่นๆ เช่น ใช้รถไถเดินตามในการสูบน้ำบาดาล ใช้รถไถเดินตามติดตั้งหัวเกี่ยวข้าวจานบิน ใช้เสริมพ่วงรถไถเดินตามเป็นรถนั่งขับ ใช้เป็นเครื่องคัดแยกเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยสนามไฟฟ้าและใช้เป็นเครื่องนวดข้าวขนาดเล็กตลอดจนใช้บรรทุกสิ่งของทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรไทยนิยมใช้ และดัดแปลงเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งทำให้รถไถเดินตามเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของเกษตรกรไทย ในการนำมาใช้ในกิจกรรมทางด้านการเกษตรในยุคปัจจุบัน (ควายนไทยประทะควายนเหล็ก, 2556, เรื่องควายน ที่คนไทยลืมนคุณค่า, 2556)

โลกของเราปัจจุบันนี้ เกิดปัญหาต่างๆ หลายด้าน เช่น ปัญหาด้านเศรษฐกิจ น้ำมันแพง โลกร้อน สาเหตุเหล่านี้เกิดจากอะไร หากไม่ใช่การใช้สารเคมีที่มีปฏิกิริยาต่อชั้นบรรยากาศ ชาวนาต่างก็พากันประสบกับปัญหาด้านต่างๆ ที่ในสมัยก่อนไม่เกิดขึ้น ปัจจุบันนี้ปัญหาน้ำมันเป็นปัญหาที่สำคัญ ชาวนาที่ใช้ควายนเหล็กไถนาก็ประสบกับปัญหานี้ เพราะควายนเหล็กใช้น้ำมันในการทำงาน และก๊าซต่างๆ ที่ออกมาจากน้ำมัน ส่งผลกระทบต่อชั้นบรรยากาศ ส่งผลให้เกิดปัญหาโลกร้อนได้ หากวันเกิดวิกฤติน้ำมันหมดโลกควายนเหล็กไม่สามารถใช้น้ำมันเติมแล้วไถนาได้ แต่ควายนไทยแม้ น้ำมันจะหมดโลกก็ยังมีน้ำมัน น้ำในหนอง ที่ยังชุบชีวิตควายนไทยไว้แล้วกลับมาบิบทบาทหน้าที่ในการไถนาอย่างเดิม (พะเยาไฟโต้คัลป์, 2556)

ภาพที่ 5 รถไถเดินตามถูกแทนที่ควาย

สรุป

ควายไทยถึงแม้จะใช้งานได้ดีเท่าควายเหล็ก แต่ควายก็ไม่ได้สร้างมลพิษให้กับโลก แม้วันนี้ชาวนาไทยจะส่งเสริมการทำนาด้วยควายเหล็กแทนที่จะใช้ควาย แต่ควายก็ยังเหลืออยู่บ้าง บางที่อาจเป็นศูนย์อนุรักษ์ไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมหรือบางครั้งควายก็เป็นดาราจำเป็นสร้างความบันเทิงให้กับนักท่องเที่ยว หรือชาวนาอาจเลี้ยงไว้แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากควาย สิ่งเหล่านี้หากย้อนกลับไปในอดีต ควายที่เคยไถนาเก่งกลับต้องมาเป็นสิ่งอนุรักษ์ให้กับมนุษย์ และสร้างความบันเทิงให้กับมนุษย์ หากอยากให้ควายไถนาชาวนาเองก็ต้องเป็นผู้ฝึกให้ควายไถนาใหม่ เพราะควายไม่อาจลืมสัญชาตญาณของมันเองแล้วก็เป็นได้ หากชาวนาไม่หันกลับไปใช้ควายไถนาอย่างเดิม ควายก็จะไถนาไม่เป็น ไม่ทนต่อความยากลำบาก ไม่เชื่องเหมือนแต่ก่อน และที่สำคัญคนรุ่นหลังก็อาจจะไม่เห็นหรือไม่รู้จักควายเลยก็เป็นได้ หากชาวนาไม่ยึดติดกับค่านิยม และมีคนสืบทอดการทำนาโดยใช้ควาย ควายไทยก็จะไม่สูญพันธุ์ แต่ทั้งนี้การอนุรักษ์ควายในพิพิธภัณฑ์ก็สามารถยื้อชีวิตควายไว้ให้ลูกหลายรุ่นต่อไปได้เรียนรู้วิถีชีวิตการทำนาแบบดั้งเดิม และนอกจากนี้การหยุดรับประทานเนื้อควายก็ช่วยลดการสูญพันธุ์ของควายได้เช่นกัน หากเกษตรกรใช้รถไถการทำเกษตรก็จะได้ผลผลิตดีขึ้น เพราะรถไถสามารถทำงานได้เร็วกว่าการใช้แรงควายในการไถนาครั้งละหลายไร่ แต่อาจทำให้เพิ่มค่าใช้จ่ายในเรื่องของน้ำมันและการซ่อมแซมเครื่องจักรหลังจากการใช้งาน

อย่างไรก็ตามไม่ว่าเกษตรกรจะใช้รถไถหรือควายในการทำเกษตรต่างก็ให้ผลผลิตกับเกษตรกรทั้งนั้น แต่หากเกษตรกรเลี้ยงควายเพื่อเป็นอาหารควายก็จะสูญพันธุ์ไปโดยปริยาย การอนุรักษ์ไม่ให้ควายสูญพันธุ์นั้นหลายๆ หน่วยงานได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์อนุรักษ์ควาย บางแห่งอาจจัดตั้งศูนย์สำหรับให้ความรู้ในเรื่องการใช้ควายไถนา นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่ยังอนุรักษ์ไว้คือ ประเพณีวิ่งควาย จังหวัดชลบุรี ซึ่งก็ทำให้คนรุ่นหลังยังเห็นประโยชน์ของควายอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

เอกสารอ้างอิง

ASTV ผู้จัดการออนไลน์. (30 กรกฎาคม 2556). *ควายป่าพฤษภาคมน้อย เลี้ยงปล่อยทุ่งสร้างกำไร
อย่างงาม*. สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/South/ViewNews.aspx?NewsID=9560000093488>

เรื่องควายๆที่คนไทยลืมนคุณค่า. (15 พฤศจิกายน 2556). สืบค้นจาก
<http://www.dekd.com/board/view.php?id=929700>

ควายไทยประทะควายเหล็ก. (15 พฤศจิกายน 2556). สืบค้นจาก http://news.sanook.com/lifestyle/lifestyle_43994.php

จรัญ จันทลักขณา. (2527). *ควายในระบบไร่นาไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ทะเลน้อยล่องเรือแลนทกชมบัวดูควายน้ำ. (22 กรกฎาคม 2556). สืบค้นจาก
<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=719506>

ธิติวัดน์ เตียมสะอาด. (18 กันยายน 2556). *สังคมไทยสังคมเกษตร-ร*. สืบค้นจาก
<http://www.l3nr.org/posts/30001>

นักข่าวพลเมือง. (2554). *จากควายถึงคน จากคนถึงควาย : เรื่องคับค้ำยคับค้ำยว่าเคยเห็นในวัน
นี้*. สืบค้นจาก <http://www.citizenthaipbs.net/node/2296>

ฝูงควายทะเล(น้อย) พัทลุง. (22 กรกฎาคม 2556). สืบค้นจาก <http://www.sadoodta.com/travel>
พะเยาไฟโต้กลับ. (18 สิงหาคม 2556). *วิถีชีวิตชาวนาไทยกับควายเหล็ก*. สืบค้นจาก
<http://www.phayaophotoclub.com/forum/index.php?topic=8435.0>

ศิริลักษณ์ วรรณศิริ. (2551). *ควายไทยหายไปไหน รถไถจึงมาแทน*. สืบค้นจาก
http://sd-group2.blogspot.com/2012/12/blog-post_3027.html

อนาคต "ควายไทย" จากยุคเกษตรสู่อุตสาหกรรม. (11 พฤศจิกายน 2556). สืบค้นจาก
<http://www.lannacorner.net/lanna2012/article/article.php?type=A&ID=459>

ชม. (12 สิงหาคม 2556). *ชาวประมงทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง*

ชัย. (5 กรกฎาคม 2556). *ชาวประมงทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง*

โชค. (25 ตุลาคม 2556). *ชาวนาทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง*

- ทองทา. (13 สิงหาคม 2556). ชาวนาทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง
- ประพันธ์. (5 กรกฎาคม 2556). ชาวนาทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง
- วิจิต. (25 สิงหาคม 2556). ชาวประมงทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง
- สมชาย. (20 ตุลาคม 2556). ชาวนาทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง
- สมบูรณ์. (22 สิงหาคม 2556). ชาวนาทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง
- สุเทพ. (24 กันยายน 2556). ชาวนาทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง
- อัปดุล. (26 กันยายน 2556). ชาวประมงทะเลน้อย สัมภาษณ์ที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง